

SJEĆANJA NA IZGRADNJU PRUGE ŠAMAC - SARAJEVO

Bliži se kraj školske 1947-48 godine. Učenica sam srednje medicinske škole u Zagrebu, koja prima samo djevojke, a nosi naziv "Škola za medicinske setre".

Jedan je od mnogih omladinskih sastanaka. Rukovodstvo omladine govori nam o gradnji pruge Šamac-Sarajevo, gradi se naveliko, sada je u smjeni omladina koja ne ide u školu. Kraj ~~godine~~ školske godine omogućuje i nama, srednješkolcima da se javljamo u brigade. I javljamo se. Većina. Koji se ne javljaju, obrazlažu zašto ne mogu ići na prugu! Ne mora se ići, samo tko hoće. Prisutna direktorica naše škole napominje da učenice koje budu imale popravni, ili budu ponavljale razred ne mogu ići na prugu. Dajemo obećanje da ćemo se truditi, učiti.

Javljaju se najmlađe kolegice, koje idu redovno u školu, javljamo se mi, koje zaostale četiri ratne godine. Javlja se i naša najstarija kolegica, koja je razvedena, i ima malu djevojčicu, naša Saherica. (Škola je primala učenice razne dobi i porodičnih prilika)

Kraj školske godine. Odlazimo kućama, s tim da se vratimo, mi koje ne živimo u Zagrebu, u internat. Počinju pripreme za odlazak u brigade. Zborovi omladinaca. Raspored po brigadama. Mi iz medicinske škole smo u ekipi za cijepljenje protiv tifusa. Radimo u bolnici za zarazne bolesti. Cijepimo, cijepimo. Upozoravamo omladince: ako ne dobiju temperaturu, ako im ruka ne oteče, ne zacrveni, cijepljenje nije uspjelo. Treba ponoviti. I mi smo cijepljene. Kunjamo, ruke boli, prolazi. Zborovi brigada. Nas su rasporedili po brigadama, da budemo saniteti. Nas dvije bićemo zajedno. Drago mi je da sam s kolegicom Dragicom Kezele, starija je i ozbiljnija od mene. U našoj brigadi ima omladine iz svih srednjih škola Zagreba, ali preovladavaju makedonci koji su u srenjoj tehničkoj školi. Internat im je Hotel Dubrovnik, na Trgu Republike.

Mi saniteti dobivamo sanitetske torbice. Kao sadašnje vojničke, na njima crveni krst. U njima najnužnije za hitnu pomoć. ~~Makar~~ ~~stignemo~~ Kad stignemo imaćemo više materijala, a težište je na sredstvima za dezinfekciju vode, nužnika, kao i za dezinsekciju, o svemu smo podrobno upoznate.

Sad su zborovi samo naše brigade. Imamo svoje rukovodstvo. Komandant brigade nam je makedonac, Dordi, dak srenje tehničke škole. Njegov zamjenik se zove Saša, čini mi se da nije išao u školu, omladinski aktivist. Raspoređeni smo po četama. Sješam se da sam bila treća četa, a brigada mi je bila ili deveta ili devetnaesta Zagrebačka, zaboravila sam.

Zdnje pripreme za polazak. Kad stignemo na stanicu, imamo strogo određeno zbornu mjesto. Odlazi cijela smjena, more omladinaca. Čini mi se da sam bila druga smjena, ali??? Dok se radi o brojci ne znam.

Zadnje pripreme. Rečeno nam je da ne nosimo mnogo stvari, samo najnužnije. Kad se smjestimo po naseljima, dobićemo uniforme.

Kako nisam brigadni sanitet, nego u četi, radiću kao i ostali omladinci. Za rad nosim šorc koji mi je sestra sašila, neodeđene je boje, prljavo-smeđ. Lagana majica, triko, ako to nije bila šivena košulja, ne sjećam se, kupju sam dobila od, kako smo mi rekli "UNRE". dakle, pomoći od saveznika. I crvene lagane, polovne više sandale nego cipele su istog porijekla. Sve udobno, lagano. Malo rublja. Škakke i džemper, koji sam sama plela, od domaće vune. Četka za zube, s unrinim praškom za pranje zuba. Drveni češalj. Nešto ručnika. Gotovo.

Dobila sam, kao brigadirka, i sivu, vunenu suknju, isto od unre. Bila je vrlo nespreno sašivena, pa je nisam nosila, s tim da mi je sestra, kad se vratim, prepravi. Tako je i bilo.

Čini mi se da smo po tu robu išli u gimnaziju u Križanića ulicu. Neke omladinke su e ustručavale ići, a ja nisam mogla, slabo sam bila obučena.

Iza baraka jedana travnata, povelika površina. Služi nam za sve. Tu je kuhinja, tu dolazimo na kazan, sjedamo po travi, jedemo. Tu u rano jutro, na zvuk trube, izliječemo na fiskulturu. Ježimo se, jutro su svježja, mi u bijeloj majici, ili je to bila šivena košulja, u crnim gaćicama od glota. Fizičko je obavezno, osim za bolesne.

Tu su nam i logorske vatre, velike, vesele logorske vatre. Gore kad se nešto slavi ili veseli, kad ga brigadni, takozvane, usmene novine. Vatra plamsa, mi sjedimo okolo, sve dok nam netko ne pročita, li ne izgovori vijesti, vrlo lako i svjetske, pa prugaške, s rezultatima brigada, moguće imenima udarnika, proglašavanjem, naših udarnika, razgovorima o svakodnevnim problemima na radilištu i naselju, čiranju naših rezultata, u kubicima i vagonetima. Kad je to gotovo-narodno veselje. Igra se, najviše kozaračko kolo. Kolo uvek isti, jedan gimnazijalac. Čitaju se neke pjesme, netko nastupa, pjeva zabavne i narodne pjesme, naš kuhar Mirko oblači se u šarenu, lepršavu halju, na glavu starinski damski šešir, kobajgi, pjeva operne arije, izvodi neke smiješne monologe, izvija se. Dobro nas zabavlja, nije badava ponio garderobu.

Tu smo imali neku kratku, višednevnu obuku. Vodio je jedan niži vojni starješina. "Malo je i slab i naopako govorio, ali pred njim smo bili poslušni i ozbiljni, ali kasnije smo pravili šale od njegovog" mi, razumijete, moramo, tjerati ciplinu, gijenu!"

Tu, kraj kuhinje, bila je straža i dan i noć. Brigadiri s puškama, vjerojatno su bili obučeni da s njima barataju. Znali smo da se još motaju "bande", sakrivaču četnici iz šuma, znali su i napasti naselja brigadira.

Brigadirski dan je počinjao fiskulturom. Zatim doručak. Odlaza zak na radilište. Planirali smo zemljište, uz staru prugu. Kopali su momci, a mi smo lopatama tovarile u vagonete, koje su vozile i djevojke, kad im se dalo. "Umlju smo kopali podalje od pruge, dovozili bliže, po ravnavali." Omci nabijali drvenim nabijačima. Odežano stablo, kao za cjepati drva, samo uže, više, sa strane prikovane dvije ručke, to je trebalo s tim dobro lupati, žuljevi su nicali ko ludi. Posebno prvo vrijeme akasnije se to nekako sve očvrsne, i može i bez žuljeva. "Ako sanitet, radim normalno, lopatom tovarim vagonete. Torbica je uz mene. Ako se netko ozlijedi zove "sanitet, sanitet". Ponetko dođe do mene s žuljem, da previjem. "Ne mogu se sjetiti da sam ista stavljala, osim joda oko rane, ako je otvorena. "Ekada su tražili brigadiri da im na žulj stavim je koderma, ako je bilo nešto u vidu kraste, stavljala sam cinkovu mast. Jednom, kad smo se odmarali uz barake, čula sam poziv, paničan i višeglasan. Pojurila sam prema pozivu. Brigadirka se valja po travi, prišti. Vuču mi izaljeg, ušlo joj nešto u uho. Brže letim u ambulanu, grabim hidrogen na kom ju poklopac s kapaljkom. Trčim kao bez duše, molim da brigadirki drže glavi postrani, kritično uho je gore. Polako iz kapaljke sipam hidrogen u uho, sasvim po strani. Moje sreće kad sam ugledala kako po drugoj, suhoj strani ni izšeta mrav. Djevojka ustaje, ljubi me, svi smo toliko badosni. Jednu noć, a imali smo noćne snjene, radili smo na obližnjem usjeku. To je bio vrlo strm teren, uz samu usku prugu. Bile su straže koje su nam javljale kad trebamo prestati raditi da prođe voz. Nije bilo teško raditi, Zemlja je bila rahla, i trebalo je lopatom gurati prema dole, uz staru prugu.

Prolomio se čudan, šupalj prasak, više kao pucanj. "Auk. Uzvi ci, zbrka, pa poziv "sanitet, sanitet". Doletile smo oba dvije. Mladić sjedi drži saku prema krilu. Pitamo šta je bilo. Karbitna, povelika lampa je eksplodirala, a mladić je držao ruku baš iznad lampe. Kolegica mi kaže, prelem. Pošaljemo brigadire da donesu letve, kelce, oznake duž mjesta gdje radimo s zemljom. Donose. Učvršćujemo uzduž i poprijeko zavejima, da se ne miču. Pažljivo stavljam pod ruku, zanmo kako

zboru~~u~~^u a po~~ma~~^{ma} nismo imale. Obično smo na tim zborovima slušali neke govore, pa gledali programe, i veselili~~x~~ se. Bila je to impozantna slika, uniforme od gradla, iste takve kape, kao šajkače, brigadirska značka, mla-
post~~ga~~^{ga} pri. I danas, desi mi se da pjevušim, a šta pjevušim, a ono Samac-
Brajevo, to je naša meta, izgraditi prugu, još ovoga ljeta, jedan, dva, jedan
dva, omladina Titova, kreće u rad, zove obnova. Imali smo i jednu rugalicu.
Nastala je od neke brigadirske "U tunelu usred mraka" a parodija "u kaza-
nu, usred mraka, nalazi se jedna dlaka, ha, ha, ha jedna dlaka..dalje se ne
sjećam. Pjevali smo svašta, izvaljivali duhovitosti, zabavljali se.

Na jednom zboru važna obavijest: odlazimo ovdje, dajemo naše naselje ~~šakobrigadix~~ českim brigadirima, a mi ćemo u Šamac. Pripremamo se, čistimo naselje, da se ne obrukamo pred stranom brigadom. ~~Slikaximex~~ Predveče smo spakovani, čekamo voz s Česima. — kravski

Voz stiže. Okićen zasrnavama, vagoni ~~načičkani~~ ~~načičkani~~ vrata načičkana omladincima, mašemo, uzvikujemo, "tri put hura za česku brigadu", ~~ixxičim~~ "zdravo, zdravo zdravo" i slične..

Prilazimo im ,pozdravljamo se, ljubimo se, "eni je prišao jedan malo stariji brigadir, plave, kovrdžave kose, poveo me, ~~od mene~~, sjeli smo i počeli pričati. "alo sam znaža česki, naučila za vrijeme rata, čuvala sam na selu kod Bjelovara, kao iz Englica, krave, s malim dečkom čehom, čak sam znala i par pjesmica. Jasno da sam se pokazala, koliko smo imali vremena, i mogli od zaglušujuće galame, svi smo se ~~u gomili~~ i svi galamili i nadvikivali se.

Sad je došao red na nas da b~~u~~^{de} utisani u vagone, lijepo sme is-
praćeni, idem u svom šercu neodređene boje, plavej majici, crvenim laganim,
cipelicama, više sandalama, koje sam dobila od "Unre" pred odlazak na prugu.
Moje stvari nosi čeh, smješta me u vagon, poljubi me, i ja njega, prave, pra-
ve drugarski, i zamalo krećemo. Opet polake, stajemo, negdje ~~izvan~~ i dalje,
opet vožnja. Sjećam se kad smo prošli pored "aglaja, minaret džamije i
kuće i drveće u take romantičnoj maglici, nosim tu sliku u očima, a da ne
kažem koliko smo se ču~~s~~^{ili}, naučili na maglu samo u jeseni.

Stigosmo u Šamac. Leger ~~xxxxxx~~ u Slaveskom Samcu, u sred sela, neka četvrtasta poljana. Lijepo nam je, ali prelazimo u Bosanski Šamac, ~~xxxx~~ kod samog mesta preko Save, ustvari, tu radimo, tovarimo šljunak, a naselje je malo dalje, na ravnom, imamo bunar, naselje je lake nadzirati i održavati. Klezete, ~~xxxx~~ poslije tifusa, peremo mi ~~sa~~ ^{nit}eti same. Imamo rukavice, i sipame klorni kreč, ~~i prija tifusa dobila smo more tifusa koji nam je jako razrijedivao~~ ~~za to u brigadiru na moje ruke pao~~. Uz sve mjere ~~preza~~, dobila sam jednu generaciju sitnih crijevnih parazita, crvića, upaničila se, još više pazila, ali srećom, prošla samo s jednom generacijem, koja mi je jedina u životu. Mora da sam dobila dodirom ruke od nekog brigadira.

edan dan pozvao me komandant, i saopštio, ~~vše~~ u dogovoru, da bi me predložio za udarnika, ali da nema previše "mjesta", i, jasno, dobio od mene pristanak, da to bude netko drugi. Stvarno sam to od srca prepustila

Premještena sam. Dobili smo baraku, malo izdvojenju od naselja, za ambulantu naše brigade. Braka ista kao i druge, ali ima malu prostoriju za pregradnju, odmah kad se uđe, tu je sto, polica s ~~ljekovnim~~ san. materijalom, poljski unrin krevet gdje ću ja spavati, deka mi je sada lijepa, plave boje. Iz te prostorije prelazi se, bez vrata, u ostali dio barake, gdje su ~~kućari~~ sa strane ležaji, kao u ostalim barakama. Dakle, stacionar. Tu mi kolegica šalje brigadiru na pregled, dolazi povremeno doktor iz Samca. Stacionar se puni, oko sedam duša. Bolesnici se izmjenjuju, sve kako kolegica šalje, a ljekar otpušta i šalje na rad. Lako mi je. Ljekar i ja, kad dođe, obavimo "vizitu. On u ~~kratkim~~ hlačama, student je medicine, ja u kratkim hlačama, propnemo se na ležaj s jedne strane, pužemo kao djeca, od pacijenta do pacijenta. Predemo na drugu stranu, prepuzemo, doktor ordinira, ja zapisujem terapiju, saslušam upute. Jednom poslije vizite, dolazi za nama mladi brigadir u "ambulantu". Kaže doktoru da ga bole testisi. Ja ozbiljna, ali osjetim vatru kako se penje u obraze, trudim se, ali... Doktor mi kaže da mu moram napraviti ~~suposuspozitorij~~. Pitam šta je to. objašnjava mi da su to dvije kesice koje će obuhvatiti testise, a one će s tankim zavojem biti zategnute do pojasa, i svezane, naime, radi se o upali testisa, vjerojatno zbog onanije, a ja opet pitam šta je to, objašnjenje mi je.

Odlazim u naselje kod naše kuharice, molim je da mi da savjet kako da to napravim. Dobijam ~~sve~~ upute. Šijem od zavoja taj nesretni pridržiivač, predajem ga boleniku, dajem upute kako će ga nositi.

Uz ambulantu je neka ~~krupna~~ mala, sklepana zgradica. Ima kotao s ložištem, ~~iznad kotla~~. Ima kanta s lijevkom, za polijevanje cvijeća.

Ideja! Hajdemo zgrijati vodu, napraviti tuš, kupati se. Predlažem svojim pacijentima. Prihvaća se. I onako im je dosadno, jedan dio zabušava, drugi sitni problemi, a teški bi otišli dalje i da ih ima.

Pripreme teku. Jedini problem što kanta nema ruže koja raspršuje vodu ~~na već obješene kante~~. Donosim svoju salvetu, vežemo je čvrsto zavojima, probamo, -može. Prvi će se tuširati naš mali miljenik ~~šješćić~~, koji je kod mene, više na malom odmoru. Hoću da ostanem s njim da ~~ga~~ izribam leđa, ali on energično, muški, odbija. Redaju se brigadiri, veda se ~~grijanje~~ pred zgradicom grije na slijedeće. ~~U tamo, do odlaska kući~~

Brigadiri su dobivali cigarete. Doktor mi je naredio da im ne dam njihovo slijedovanje, kao, ne smiju oni pušiti, i ja sam slušala, stavljala sam ih u "ambulantu" na policu. Jasno, iako baš nisam obraćala pažnju, hrpica je vidno splašnjavala, a često se u noći, ~~malu godu~~ vidjele male svijetle tačke. Pravila sam se važna, opominjala, da bi se kasnije, kad sam sama privremeno propušila, jako kajala zbog toga, baš sam ih mogla i ne gnjaviti.)

I dalje smo išli na zborove, a li sada su bili kod nas, ispod samog mosta, kraj našeg ~~gradilišta~~ radilišta. Sjećam se jedne makedonke, iz tko zna koje brigade, tako je divno pjevala "Biljana platno beleše", tako smo joj pljeskali i zvali je opet, pjevala je mnogo puta. Čula sam da je kasnije pjevala na radio-Skoplju, ali tko zna. ~~Došao je jedan pjevač sevdalinki iz Sarajeva (to je bilo još u Porječanima) Divno je pjevao. ~~Samoznačajno~~ jasno, samo stane pred nas i pjeva, pod nikakvim uslovima. Poznala sam ga kad je došla televizija poznati Srajevski pjevač. više ne nastupa, sad se ne mogu sjetiti imena, ako nije Zaim Imamović, stvarno ne znam.~~

Smjena gotova, idemo kući. Moć "doktor" me zadržava da radim u omladinskoj ambulanti u Samcu, da prekinem školovanje. Nagovara, ubjeđuje. ~~A~~ ne pristajem, objašnjavam da ~~nam je dosta pauze~~ mi je dosta pauze u školovanju -cijelo vrijeme rata. Razumije me, jevrej je, i sam je pauzirao.

Povratak veliki doživljaj, Sad se dobro poznamo, vrijeme leti, ne mislimo kako se vozimo. Stižemo. Zagreb nas dočekuje veličanstveno, željeznička stanice prepuna ljudi, pjesma, klicanje, pozdravljanje, čestitanje govori, zahvale na govorima. Odlazim u internat. Sve mi je tako čudno. Pusto. Smiješno mi je da mi je bijeli mantil od prakse, kog nisam stigla dati u praonicu na pranje tako bijel i čist, pa se pitam a zašto sam ga htjela dati u pranje.... Na natkoljenici noge imam jednu tačku, na koju sam nalijetala kod svakog zamaha lopatom, jjoš dok sam radila. ~~U~~ eć tada sam pomišljala hoće li se inficirati, Tina jlo je, inficiralo se, buknuo je čir, pravi, velik "potkožnjak" kakvih sam za vrijeme rata imala više, s njima sam se jako napatila, radeći teške seoske poslove. Ovaj mi je bio nešto lagan, i kao neka uspomena, na i liječim ga. I sad sam se premakla na stolicu i pogledala udubljeni ovalni ožiljak, ~~na leđima~~

S ~~drugim~~ omladincima iz brigade vidala sam se, ali sve manje, i to na posebnim sastancima moje, čini mi se, treće čete. Na prvi sastanak sam došla dotjerana, Kosu sam navila na krpice i lijepo počesćala, obukla lijepu svijetloplavu štofenu haljinu, sašila mi je sestra, od materijala koji sam dobila od "Unre", u školi. Obula sandale, isto od EUUnre. Ustvari, to su bile kućne ženske papuče, od ripsa, braon boje, s visokom petom koja nije bila poželjna, i koju sam dobro, koliko god se moglo, dala podrezati, a veliku pufnu od papuča sam odrezala, pa je to sve skupa bilo vrlo ~~krupno~~ lijepo.

Došla sam prva, da dočekam društvo. Prvi su pristigli Karmela i braća. Poletili smo jedni drugima, izljubili se. Skupilo nas se prilično ~~u~~ Otišla sam kući do početka nastave. Sastanci su sve više pustili. Još preko zime malo smo se skupljali u srednjoj građevinskoj, koja je bila u Hotel "Dubrovniku", na trgu Republike

Čak mi se čini da je mijenjali hotel bio škola. Tu smo sjedili s omladinicima, makedoncima, koji su bili s nama u brigadi, i s našim komandantima. Oni koji se zvali Đerđi. I oni su nama dolazili u naš internat. Izmjenjivali smo se i na plesovima, a onda je to sve nestalo, pritislo nas je učenje, i praksa, i nije bilo vremena.

Kad bi mi sad netko došao i rekao "Hajdemo opet na radnu akciju" odgovor bi bio: da, da, da. Jasno, od rada ništa, ali mogla bi guliti krompir i prati suđe, a klopote bi odmah rezervisala, to bi bio samo, i samo moj posao, iako nema opasnosti od tifusa i od parazita.....

Banja Luka 23.9.1988 godine

Anka Toman

Anka Toman

~~Uputnica:~~

~~Drađa Toman je rođen, poznatiji sam nastavnik biologije
i kemije, živim s mušom i kćerkom, kćerkom i kćerkom
i dva odrasla djece.~~